

in svin), vinogradništva (npr. Weinbau; Umno kletarstvo; Kako ravnati z bolnim vinom; F. Jančar: Umni vinorejec), sadjarstva (npr. R. Dolenc: Navod o sušenju češpelj in o kuhanji slivovca), gojenju čebel (npr. Leitfaden zum rationellen Betriebe der Binnenzucht), in ne navsezadnje sviloprejk. Več del (npr. F. Haberland: Kratki navod k vzreji domačih sviloprejk; Sviloreja umevno in v podobah razlagana za male svilorejce) se ukvarja s tem specialnim, a za Belo krajino v drugi polovici 19. stoletja pomembnim področjem. Ne smemo namreč pozabiti, da je bilo leta 1868 ustanovljeno Prvo kranjsko svilno društvo v Metliki. Pomembna so bila tudi svetovanja na pravnih in gospodarskih področjih, zato najdemo v seznamu dela kot so: Osnovne državljanske pravice razglasene s postavo od 21. decembra 1867, pa: Razmere med staro mero in vago ter novo metersko in delo F. Kočevarja: Kupčija in obertnija: denar in blago.

Med leposlovnimi deli so predvsem knjige za razvedrilo, pa naj bodo to krajše povesti, namenjene mladini in odraslim, dela o življenju svetnikov, misijonarjev (o Ignaciju Kobleharju, Frideriku Baragi), pa nekaj domače (Jurčičev Desti brat, Stritarjevi Dunajski soneti, Vodnikove pesmi, Prešernov Krst pri Savici v nemščini) in tuje literature (več izvodov Schillerjevih del, Bayronove pesnitve, H. Stowe: Koča strica Toma).

Najstarejša knjiga je bila ob vpisu v seznam stara kar sto let, leta 1771 tiskani prvi del Schillerjevega dela Die Leiden des jungen Werhers. Večina pa je bila seveda sodobnih,

ki so izšle v sedemdesetih letih 19. stoletja. Mednje sodijo tudi vsi časopisi, kolikor jih je imelo društvo naročene. Bilo jih je več kot deset. Večina jih obravnava sicer stanovske probleme (npr. Učiteljski tovariš, Jahrbuch für Lehrer, Laibacher Schulzeitung), a med njimi sta bila tudi Gospodarski list za poljedelstvo, gospodarstvo, svilorejo, trtorejo itd., ki je izhajal v Gorici in Slovenski pravnik. Tako tudi ta izbor kaže na širino učiteljskega zanimanja.

Le na kratko omenimo še muzikalije. Opisanih je 118 del. Večinoma so namenjena zborovskemu petju in zajemajo slovenske narodne in umetne pesmi (npr. dela S. Jenka), pa hrvaške, nemške in nabožne melodije.

Kot odseva iz seznama, so bili učitelji zelo razgledani ljudje in so morali znati ljudem svetovati na različnih področjih. Sistematično urejene knjižnice, kot jo je imelo črnomaljsko Učiteljsko društvo, pa so jim pomagale, da so izpolnili svoje poslanstvo. Zavedali so se namreč dejstva, ki so ga zapisali tudi na ustanovnem zboru v Črnomlju 3. marca 1870, da »kdor ne napreduje, ne ostaja le pri starem kopitu, ampak gre še celo rakovo pot«.⁴

OPOMBE

1. Učiteljski tovariš 10, 1870, str. 110. — 2. Učiteljski tovariš 10, 1870, str. 164. — 3. S. Pavlič: Razvoj šolstva v Beli krajini do leta 1869, Zbornik za historiju školstva i prosvjete 6, 1971, 93 in sl. — 4. Učiteljski tovariš 10, 1870, 110.

ALBIN MLAKAR – POZABLJENI VOJAK JANEZ J. ŠVAJNCER

Aktivni oficir, v začetku vojne poročnik in leta 1918 stotnik, Albin Mlakar, je bil najbolj znamenit slovenski oficir v avstro-ogrski armadi v 1. svetovni vojni. Prostor za opise njegovih dejanj so našli številni tedanji časopisi po vsej monarhiji, seveda tudi doma na Slovenskem. Pri tem ne gre zgolj za to, kar se je pisalo o njem, marveč tudi za dejstvo, da je bil verjetno ali pa kar zanesljivo edini oficir slovenskega rodu z obema najvišjima odlikovanjema, ki so ju lahko dobili nižji oficirji v 1. svetovni vojni (če upravičeno odmislimo red Marije Terezije) – saj je bil odlikovan z redom Leopolda in z zlato oficirsko medaljo za hrabrost. Če je bil še kateri Slovenec odlikovan s tema odlikovanjema, tako znamenit kot Mlakar gotovo ni bil nobeden. Mlakar je bil tudi

med najbolj znanimi in populariziranimi nižjimi oficirji v vsej armadi. Že zaradi tega ni bilo prav, da smo pogumnega oficirja izbrisali iz našega spomina, krivica pa je toliko večja, ker je bil Albin Mlakar tudi eden izmed prvih oficirjev mlade slovenske vojske novembra 1918, in to celo v prvih dneh, ko so si slovenske kokarde pripeli zares samo narodno najbolj zavedni oficirji. Ne nazadnje pa je Albin Mlakar jeseni 1944 kljub svojim 54 letom stopil v slovensko partizansko vojsko.

Albin Mlakar se je rodil 25. februarja 1890 v Planini pri Rakeku na Kranjskem. Oče Štefan Mlakar, rojen na Vrhlogi pri Črešnjevcu, uradnik pri železnici, je bil v tamkajšnjih krajih v službi. Na Rakeku je spoznal Marjeto Beg, doma iz Gornje Sušice pri Novem mestu.

Stregla je v gostilni, lepo pela, zaljubila sta se in vzela. V zakonu se jima je rodilo 13 otrok, 9 je ostalo živih. Albin je bil tretji. Zakonca Mlakar sta se preselila v Ptuj leta 1899, pred tem je bil Štefan Mlakar postajenačelnik v Moškanjcih. Bil je skrben gospodar, v Ptujju je najprej postavil na Vičavi eno hišo in potem še drugo. Zakonca Mlakar sta vse svoje otroke dala v šole, dva sta namenila za oficirja. V kadetnico sta šla Albin in Aleksander.

Albin Mlakar je končal kadetnico v Kremso na Donavi. Praporščak je postal 1. septembra 1909. Leto zatem je bil praporščak v pionirskem bataljonu št. 5, ta je imel štab in nadomestno stotnijo v Kremso, izpopolnjevan pa je bil z območja 2. korpusa (Dunaj). V poročnika je napredoval 1. maja 1912. Takrat je bil pri saperskem bataljonu št. 14. Ta bataljon je imel štab v Trientu in nadomestno stotnijo v Linzu, dopolnjevan je bil z območja 14. korpusa (Innsbruck). Verjetno je s tem bataljonom po začetku vojne leta 1914 tudi odrinil na rusko bojišče.

Iz časa vojskovanja z Rusi je ohranjen spomin na dogodek, ki ga je že potem, ko je postal Albin Mlakar znamenit zaradi svojih drugih dejanj, Slovencem predstavil koledar Mohorjeve družbe. Po tem opisu se je Albin Mlakar odlikoval že na ruskem bojišču. Napadli so ga trije kozaki, branil se je z revolverjem in jih premagal, pri čemer je bil tudi sam ranjen. Zaradi rane je bil šest mesecev nesposoben za vojaško službo, toda ko je izbruhnila vojna z Italijo, se je prostovoljno prijavil za bojišče, čeprav še ni popolnoma okrevale.

V veliki avstro-ogrski ofenzivi so bili do 25. maja 1916 Italijani pregnani s položajev zahodno od Barcarole na Tirolskem. Avstrijci so zasedli 1230 metrov visoki vrh Monte Cimone, na poti skozi italijanske položaje pa je bila zdaj pred njimi močno utrjena italijanska trdnjava Cassa Ratti. Avstrijsko poveljstvo ni vedelo, kaj se tam dogaja. Ves dan ni iz trdnjave padel noben strel, vendar je bilo na položajih za pehoto videti obrise postav in glav. Da bi ugotovil, ali je trdnjava zasedena, se je 26. maja 1916 proti njej odpravil poročnik Mlakar z enim saperskim podoficirjem in sedmimi možmi iz izvidniškega oddelka nekega lovskega bataljona.¹ Začeli so se vzpenjati proti levemu boku trdnjave. Italijani so jih kmalu opazili in začeli obstreljevati s šrapneli z Monte Cegnja, ki leži južno od Arsiera. Zdjaj so morali pohiteti, saj so lahko pričakovali, da bo sovražnik vsak trenutek sprožil mine in kamnite fugase. Potrebovali so nekaj minut, da so prišli do sovražnikovih ovir in skozi nje, potem pa je bil pred njimi obrambni jarek okoli trdnjave. Globok je bil štiri in širok pet metrov. Takrat je začelo po trdnjavi streljati tudi avstrijsko topništvo. Poročnik Mlakar in saperski podoficir sta skočila v jarek in se na drugi strani povzpela na trdnjavo, za njima so

Albin Mlakar po končani kadetnici na obisku pri domačih v Ptujju.

enako storili tudi lovci. Mlakar je s svojimi naglo pohitel po hodnikih utrdbe in preprečil trem italijanskim saperjem, da niso sprožili že pripravljenih min. Pri tem je tvegale življenje, saj bi trdnjava lahko vsak trenutek zletela v zrak. To dejanje je odmevalo po vsej Avstro-Ogrski in so o njem pisali vsi pomembnejši časopisi, tudi slovenski.²

Naslednji uspeh nadporočnika Mlakarja je bilo miniranje vrha gore Monte Cimone. Monte Cimone, 1230 metrov, leži na Tirolskem nad Arsierom. Med majsko ofenzivo leta 1916 so njen vrh zvezli Avstrijci, Italijani pa so se nanj vrnili po deveturnem topniškem obstreljevanju 23. julija 1916. S tem so dobili prevladujočo točko nad nižje ležečimi avstrijskimi jarki. Dve stotnji pehotnega polka št. 59 sta 31. julija skušali vrh znova zavzeti, vendar nista uspeli. Poveljstvo je spoznalo, da ne bo šlo s pehoto in se je zato odločilo za razstrelitev vrha. Naloga je bila zaupana nadporočniku Mlakarju.

Preveč prostora bi terjale natančen popis vsega, česar se je lotil v zvezi s tem. Spomnil se je na skoraj neverjetne podrobnosti pri zavajanju Italijanov. Njegovi ukrepi kažejo na veliko domišljijo, preudarnost in na to, da je dobesedno živel za svojo akcijo. Odločil je, da bo dal izkopati rov pod vrh hriba iz kaverne, ki je bila samo 25 metrov od italijanskih rovdov. Pot do kaverne je bila Italijanom na

očeh, zato je Mlakar najprej onemogočil italijanske opazovalce. Kakšnih sto metrov od kaverne je dal postaviti ostrostrelsko mesto, od koder so ostrostrelci streljali na vsako gibanje v italijanskih opazovalnicah. Ostrostrelci so imeli, ko so bili na položaju, izobešeno daleč vidno rdečo zastavo, ponoči je bila osvetljena. Tako so se Italijani navadili, da so prenehali z vsakim Avstrijcem vidnim gibanjem takoj, ko so videli izobešeno rdečo zastavo. Avstrijski saperji so naredili zavarovan rov do kaverne, ob vhodu v kaverno pa postavili varovalni stolp. Ta se je tudi zares obnesel, ko so skušali Italijani ob neki priložnosti vhod v kaverno zavzeti. Mlakar je opravil vse potrebne meritve, določil smer rova in mesto za podzemno komoro z eksplozivom. Njegovi vojaki so v kaverno po delih prenesli bencinski agregat z električnim vrtalnim strojem. V skale so rov kopali tako, da so na čelu rova najprej izvrtali okoli 60 do 70 cm globoko luknjo. Napolnili so jo s štirimi dinamitnimi palicami in aktivirani eksploziv je rov poglobil. Zadnjega avgusta so spoznali, da tudi Italijani delajo rov proti njim. Zato so naredili še poseben protirov, na katerega naj bi naleteli Italijani. Vanj so položili 150 kg dinamita, toda Italijani do tega protirova niso uspeli priti. Da bi Italijane zavedli, so ob glavnem robu začeli vrtati še pomožni rov. Da bi bilo zavajanje še temeljitejše, je dal Mlakar utrjevati stolp ob vhodu v kaverno, kot da ga pripravlja za dolgotrajne

boje. Pod italijanske položaje so uspeli priti 7. septembra, štiri dni kasneje pa so s prisluškovalnimi napravami odkrili, da niso daleč od Italijanov, ki kopljejo proti njim. Mlakar je dal v smeri italijanskega kopanja izvrtati še šest metrov rova. Tudi Italijani so spoznali, da je sovražni rov že zelo blizu, zato so 17. septembra aktivirali eksploziv, vendar je eksplozija zasula samo tri metre avstrijskega rova. Mlakarjevimi načrtom ni škodila. 23. septembra je bilo vse pripravljeno za miniranje italijanskih položajev. V komori pod Italijani je bilo 4500 kg dinamita, 870 kg diamonala, 1000 kg črnega smodnika in razstrelilne želatine. Ob 5.45 je nadporočnik Mlakar eksploziv aktiviral. Dve silni eksploziji sta dvignili vrh gore v zrak in zavili položaje v dim. Več sto kilogramov težke skale so letele naokoli. Kjer so bili prej italijanski položaji, je nastal 22 metrov globok krater, njegov premer je bil okoli 50 metrov. Eksplozija ni uničila vseh italijanskih položajev, toda njen učinek je bil tolikšen, da je avstrijska pehota Monte Cimone lahko spet zavzela. V njenih rokah je ostal do konca vojne.³

Posledice Mlakarjevega dejanja so bile vojaško pomembne, toda s človeškega vidika grozljive. Tistega jutra je prišel na vrh Monte Cimone bataljon italijanskega 219. pehotnega polka. Eksplozija mu je ubila okoli sto mož, kakšnih 100 so jih potem izkopali Avstrijci in rešili, vsega skupaj pa ujeli 12 oficirjev in oko-

Nadporočnik Albin Mlakar z viteškim križcem reda Leopolda, ki ga je dobil leta 1916 za zavzetje trdnjave Casa Ratti.

li 400 mož. Italijanski bataljon je tega dne izgubil 14 oficirjev in 542 mož, od bataljona sta ostala smo dva oficirja in 22 vojakov. Italijani so vrh Monte Cimone skušali takoj povrniti s protinapadi, toda ti neuspeli napadi so jih stali spet okoli 200 mrtvih in ranjenih. Monte Cimone so začeli obstreljevati s topovi. Avstrijci so jim po dveh dneh predlagali ustavitve ognja, da bi izkopali preostale zasute izpod skal in zemlje, toda Italijani so predlog ocenili kot zvijačo in ga zavrnili.

Podvig z Monte Cimone je Mlakar nameral ponoviti leto dni kasneje na slovenskih tleh. Italijani so držali Vršič v krnskem pogorju (tu ne gre za znani prelaz Vršič). Poveljujoči general je za akcijo želel prav nadporočnika Mlakarja in s tirolskega bojišča so mu ga tudi poslali. Tudi tu se je Mlakar del lotil temeljito in z domišljijo. Vrtanje je potekalo podobno kot na Monte Cimone. Tudi na Vršiču so Italijani ugotovili, da jih skušajo Avstrijci spodkopati, in so tudi sami začeli vrtati rov proti avstrijskemu rovu. Pri miniranju čela rova so Mlakarjevi saperji 10. oktobra 1917 prišli do italijanskega rova. Vsaj v meni znanih opisih tega dogodka ni nič natančnega, le dejstvo, da so trije Avstrijci padli in da je Italijanom preprečila napredovanje v rov postavljena strojnica. Resničnost dogajanja globoko pod zemljo je bila gotovo veliko bolj dramatična. Zaradi bojev je bilo kopanje za nekaj časa pre-

kinjeno, toda 24. oktobra 1917 od devetih zjutraj je le prišlo do eksplozije, ki Italijanom sicer ni naredila posebne škode, pehota pa je le omogočila, da je zavzela Vršič. Napadli so vojniki bosensko-hercegovskega polka št. 2, napredovali, vendar so bili zaustavljeni na sedlu pred planino Zaprikraj. V snežnem metežu so Italijani njihov napad zaustavili, proti večeru pa so Bosanci komaj vzdržali njihov protinapad.⁴

Za osebno hrabrost na Vršiču je bil nadporočnik Mlakar odlikovan z zlato medaljo za hrabrost za oficirje, izjemno redkim odlikovanjem. A posledica eksplozije, ki ga je »vrgla v zrak«, kot je zapisano v Mlakarjevem starojugoslovanskem vojaškem dokumentu iz leta 1920, je bila huda živčna bolezen.

Med Mlakarjevimi junaštvi je tudi Seconda Posta, ki pa je manj znano in redko omenjeno dejanje in tako nisem uspel ugotoviti niti datuma. Na Seconda Posta, severno od Monte Costona, je nadporočnik Mlakar s svojo sapersko patroljo med desetminutnim premorem avstrijskega topništva naglo odstranil 300 do 400 korakov oddaljene sovražne žične ovire in tako omogočil napad pehote. Ta skopi opis seveda ne pove nič o nevarnosti, ki bi jo lahko Mlakarju prinesla ena sama granata, ki bi bila izstreljena po za prekinitev ognja določenem času, ne o tem, kaj bi bilo, če bi se italijanske mrtve straže dovolj hitro zavedle, da

Prizor, kako poročnik Mlakar z enim narednikom in nekaj vojaki zavzema trdnjavo Casa Ratti, je prišel tudi na uradno barvno razglednico v korist Rdečega križa. Slikar Jung je upodobil najpomembnejše: Mlakarja, ki teče v neznano, trdnjavo, ki lahko vsak hip odleti v zrak, in eksplozije granat, ki so udarjale po trdnjavi.

je sovražnikovo topništvo prenehalo streljati.

Avstro-ogrška propaganda v zvezi z Mlakarjem v 1. svetovni vojni ni naletela, kolikor mi je znano, na nasprotovanja. Leta 1932 pa je prišlo do takrat gotovo precej odmevnega poskusa izničenja Mlakarjevega podviga v utrdbi Casa Ratti. V Gradcu je namreč izšla zgodovina mariborskega 47. pehotnega polka.⁵ Precej izvodov je prišlo tudi v Maribor in druge slovenske kraje na Štajerskem. Knjigo so kupovali predvsem medvojni pripadniki tega polka. Pisec je Mlakarjev podvig imenoval »nepojasnjeno igro«. Kot je zapisal, je sporočilo za tisk trdilo, da je utrdbo Casa Ratti zavzel saperski poročnik Albin Mlakar, »toda dokazano je, da je prišla poleg poročnika Mlakarja v utrdbo popoldne okoli 4. ure patrolja pod vodstvom ognjičarja Bojkovskega. Ta je po vrnitvi poročal polkovniku Kliemannu iz 47. pehotnega polka, da utrdba ni bila zasedena in ne poškodovana, imela je celo nedotaknjeno električno razsvetljavo. Pisec zgodovine je zapisal, »da je taka zasedba utrdbe Casa Ratti potekala zanesljivo drugače, kot bi naj baje«. Da bi bila mera polna, je dodal še navedbe iz dokumenta, ki ga hrani vojni arhiv na Dunaju. Šlo je za poročilo majorja Josefa Artnerja, poveljnika 2. bataljona 50. pehotnega polka. Major Artner je dal svojemu poročilu naslov Resnica o Casa Ratti. Trdil je, da je 26. maja 1916 že zjutraj ob 8 uri in 25 minut dobil kot komandant 2. bataljona 50. pehotnega polka poročilo stotinja na položajih, da se je sovražnik, šlo je za okoli 2 ali 3 stotinja, umaknil iz utrdbe Casa Ratti. Pod vodstvom nekega enoletnega prostovoljca je bila poslana patrolja, ki je ob 10.30 dosegla utrdbo, ne da bi naletela na enega samega Italijana. Pisec zgodovine 47. pešpolka je svoje vrstice sklenil: »Tako ni bil prvi v utrdbi Casa Ratti ne saperski poročnik Albin Mlakar, niti patrolja ognjičarja Bojkovskega...«

Iz zapisanega je predvsem razvidno, da ne gre za nov poskus oblikovanja podobe o zavzetju utrdbe Casa Ratti, pač pa bolj za izničenje deleža poročnika Mlakarja. V bistvu trditve o obeh patroljah sploh ne izpodbijajo poročniku Mlakarju pripisanega dejanja. Tudi če bi bile resnične, bi to pomenilo le, da poročnik Mlakar ni bil prvi pri trdnjavi in v njej. Tudi če je kakšna patrolja prišla prej do trdnjave, ni poskrbela za njeno razminiranje.

Kako to, da je Mlakar prišel v polkovno zgodovino čisto tujega polka, in to celo v zgodovino mariborsko-nemškega polka, če ga tako imenujemo nekoliko popreproščeno? Mogoče je sklepanje, da so se mu nekdanji avstrijski oficirski tovariši, kot zelo znamenitemu in zelo odlikovanemu, hoteli nekoliko maščevati, ker je kljub svojim odlikovanjem novembra 1918 obrnil Avstrij hrbet in potem postal celo aktivni oficir v jugoslovanski vojski. Tako so na primer v zgodovini 5. dragon-

skega polka nadporočniku Lončariču, ki se je 1. novembra 1918 v Mariboru opredelil za slovensko vojsko in pristopil k Maistru, pripisali, da je po prevratu za svoj žep prodajal polkovne konje in zato pobegnil v Ljubljano, kar sploh ni bilo res. Zato je tudi ob trditvah o poročniku Mlakarju potrebno veliko previdnosti.

K podobi o Mlakarjevem vojskovanju v 1. svetovni vojni je mogoče dodati še nekaj dejstev, oziroma sliko zaokrožiti.

Albin Mlakar je v vojni sodeloval od njegega začetka. Najprej je bil na ruskem bojišču, od februarja 1916 do konca vojne na italijanskem. Prvič je bil ranjen septembra 1914 in se je zdravil do novembra istega leta. Drugič je bil ranjen septembra 1916, tretjič februarja 1917 in se je zdravil še meseca marca. V vsej vojni je imel samo trikrat 14 dnevni dopust. Maja 1916 je bil povišan v nadporočnika, novembra 1916 je bil izredno povišan v rang u za dve leti in februarja 1917 spet povišan v rang u za dve leti. Leta 1918 je bil povišan v stotnika. Zaradi svojih junaških dejanj je bil predlagan in upravičen do reda Marije Terezije. Če bi ostal po 1. svetovni vojni v avstrijski državi, bi ta red verjetno tudi dobil, kot so ga v desetletju po vojni dobili številni drugi kandidati za to najvišje avstro-ogrsko odlikovanje za zasluge v vojni. Maja 1916 je bil odlikovan z viteškim križcem reda Leopolda, septembra 1916 je bil odlikovan z bronasto medaljo *Signum laudis*, oktobra 1916 z oficirskim zaslužnim križcem 3. stopnje z vojnim okrasjem in meči, oktobra 1917 z zlato hrabrostno medaljo za oficirje, julija 1918 s srebrno hrabrostno medaljo za oficirje, bil je tudi nosilec Karlovega križca in ranjenske medalje na traku za tri rane. Tik pred koncem vojne je bil odlikovan z redom železne krone 3. st., vendar zaradi prevrata ukaza in odlikovanja ni dobil.⁶

Podoba o Mlakarjevi vojaški službi bi bila nepopolna, če ne bi navedli, da je med vojno pisal tudi vojaške strokovne članke. Tako je med drugim napisal članek o konstrukciji modernega metalca težkih min, študijo o sodobnih utrdbah in študijo o bojni psihi glede na taktiko obrambe in napada. Napisal je še več manjših člankov.

Veliko manj kot o Mlakarjevem deležu v 1. svetovni vojni, je znanega o njegovem življenju po njej.

Po spominih enega izmed borcev za slovensko Celje⁷ je celjsko slovensko poveljstvo takoj po prevratu zahtevalo od generala Maistra iz Maribora težko orožje, da bi z njim obvladali uporne vojaške transporte. Na to zahtevo jim je poslal dve strojnici »znani stotnik Mlakar« – kot je bilo dobesedno navedeno. Težko verjetno, da bi se opomba nanašala na Albinovega brata Aleksandra, čeprav je bil tudi ta oficir.

Po Pirkmajerjevih spominih⁸ je bil nadpo-

ročnik Mlakar novembra 1918 član narodne obrane v Ptujju. Piše sicer o nadporočniku in ne o stotniku, toda navedba se glede na družinski spomin Mlakarjevih gotovo nanaša na Albina Mlakarja. Po Pirkmajerju se Mlakarju ravnanje mestnega poveljnika podpolkovnika Keršeliča ni zdelo dovolj odločno in je zato nameraval tega poveljnika celo aretirati. Na Florjanski trg in pred most je ukazal postaviti strojnico, hotel je izvesti »udar«, ki pa ga je preprečila intervencija predstavnika ptujskega narodnega sveta pri generalu Maistru. Maister je Mlakarja odpoklical iz Ptujja.

Mogoče je sklepati, da je bil stotnik Mlakar od novembra 1918 v Mariboru, vendar gre samo za ugibanje. Drži pa, da je Mlakarjeva živčna bolezen napredovala do te mere, da je dobil februarja 1919 bolezenski dopust. V vojsko se je znova vrnil maja 1919. V že citirani oceni za leto 1920 je zapisano, da je sodeloval leta 1919 pri »koroškem podjetju«, kar potrjuje, da je sodeloval maja 1919 pri veliki ofenzivi na Koroškem.

V velikosrbsko kraljevo vojsko je bil sprejet kot inženirski kapetan II. razreda. Poleti 1919 je bil v Mariboru. Po vojaškem uporu slovenskih vojakov 22. julija 1919 v Mariboru in na Koroškem, je izjavil, da mu je žal, ker upor ni uspel.⁹ Kapetan Mlakar je bil dodeljen inženirskemu odseku Dravske divizijske oblasti. Tam je služboval do oktobra 1920, ko se mu je bolezen znova poslabšala. Predlagan je bil za upokojitev. V njegovi službeni oceni za leto 1920 je bilo zapisano, da je »čudnega obnašanja, zelo nervozen in v določenih trenutkih neuravnovešen. Je slavljubljen, vztrajen in samovoljen. Je močno inteligenten in iznajditeljskega duha, toda duševno bolan. Je hraber in močne iniciative . . . Zaradi duševne prizadetosti, samovolje in nepoznavanja predpisov je nagnjen k izpadom . . . Zelo je usposobljen in veliko bere . . . Na strokovnem področju se neprestano izpopolnjuje in se ukvarja z izumi na področju tehnike. Pravil in predpisov ne pozna. Ni za vojsko. Priporočila za višji položaj ne zasluži . . .«

Teh nekaj vojaško jedrnatih stavkov pove dovolj brez vsake razlage, čeprav je tudi tu potrebna previdnost. V novi velikosrbski vojaški organizaciji so takrat številni slovenski oficirji naleteli na povsem odklonilen odnos in pripombe na račun nepoznavanja predpisov kažejo, da je bilo nekaj tega tudi v primeru kapetana Mlakarja.

Po odhodu iz vojske in upokojitvi se je Albin Mlakar poročil z Mariborčanko Greto Modrinjak. Leta 1920 se jima je rodil sin Aleks-Nikolaj in leta 1921 še sin Ernest. Družina je stanovala v Modrinjakovem stanovanju v Tyrševi ulici v Mariboru. Kmalu je prišlo do sporov v družini in do sporov z okolico. Ko bi Albin Mlakar moral pustiti stanovanje, baje ga je hotela vzeti občina, je segel po puški

in se z njo postavil na stopnišče. Nihče ni mogel iz nadstropja dol in ne gor. Morali so priti gasilci, da so stanovalce iz tretjega nadstropja spravili na tla skozi okno po gasilski lestvi. Odnehala je občina in stanovanje pustila. Tudi zakonca sta se razšla in razvezala.

Albin Mlakar je živel v Mariboru in potem v Ptujju od pokojnine, hkrati pa tudi delal. Izdeloval je na primer radijske aparate in jih prodajal. Napredoval je v čin rezervnega majorja. Sinova sta živela pri materi v Mariboru in deloma z njim. Mati je bila nemško usmerjena. Leta 1941 sta se sinova preselila k stari materi v Gradec (Graz). Albin Mlakar okupacije ni pozdravil. Po besedah njegove sestre Erne je o Hitlerju govoril vedno samo slabo. Ob napadu na Sovjetsko zvezo je dejal, da so Nemci nori, ker so to storili, in da so s tem vojno izgubili. K sodelovanju ga je pritegnila organizacija Todt in je sodeloval pri njenih delih v ormoškem okraju. Ob raznih priložnostih si je pripenjal svoja visoka odlikovanja, izzival nemške vojake in terjal, da ga pozdravljajo. Oba sinova sta leta 1941 postala pripadnika nemške vojske. Za Aleksandra je dosegel, da je bil poslan v Ptuj in je vojno preživel, mlajši sin in očetov ljubljene Ernest pa je bil poslan na vzhodno bojišče. Pri Mogilevu mu je odtrgalo obe nogi in je mimoidoče prosil, naj ga ubijejo. Zaradi sinove smrti je bil oče zelo prizadet.

Iznenada je, ne da bi komu povedal, septembra 1944 odšel v partizane. Iz Ptujja se je odpeljal k svoji sestri dr. Mariji Klemenc v Dol pri Ljubljani, ki je imela zvezo s partizani.

O Mlakarjevih partizanskih časih je znane ga zelo malo.¹¹ Nič določenega ni mogoče zapisati, kako in kam je prišel v partizane, drži pa, da je bil z odredbo Glavnega štaba 11. oktobra 1944 nameščen v pisarni Belokranjskega vojnega področja v Črnomlju. Tehnični oficir te komande je 16. oktobra sporočil prometno-tehničnemu oddelku Glavnega štaba, da se je ing. Mlakar oglasil na komandi. Zaposlen je bil z idejnim načrtom mostu čez Dobljčico v Črnomlju. Tehnično poročilo o tem projektu ima datum 15. oktober 1944. Čez tri dni je bil Albin Mlakar poslan k obnavljanju ceste Petrinja-Stari trg ob Kolpi. O teh delih je ohranjeno poročilo, ki ga je napisal v Črnomlju 25. oktobra 1944. Iz tega časa je ohranjeno še poročilo o nosilnosti železo-betonskega mostu pri Petrinji, Brod ob Kolpi. Na njem je podpis major ing. Albin Mlakar.

Proti koncu oktobra 1944 je major Mlakar pisal v prometno tehnični oddelku Glavnega štaba zaradi primernejše zaposlitve z željo, da bi pripeljal v partizane svojega sina. Glede sina so mu odgovorili, da je to sinova zasebna stvar in da bo že sam našel možnost za vstop v NOV na domačem terenu. Po delovodniku je razvidno, da je dobil VII. korpus takrat nalo-

go, naj majorja Mlakarja ustrezno zaposli in mu dodeli kadre v šolanje. V tistem času je Albin Mlakar izdelal »Mlakarjeve tabele za mostove«, kot so jih imenovali, in so bile v splošni uporabi.

V dokumentih prometno-tehnične službe se sled za majorjem Mlakarjem izgubi sredi novembra 1944. Po načrtih Albina Mlakarja pa je bil aprila 1945 postavljen most v Brodu na Kolpi.

Za zdaj ostaja nepojasnjeno, kje je major Mlakar hodil potem, kaj je počel in kako je dočakal konec vojne. Če drži družinski spomin, je dobil po vojni neko manjše posestvo v Svečini pri Mariboru. Uradno je v ustrezne listine zapisano le, da je umrl v Mariboru v vojaški bolnišnici 21. julija 1946 in da je bil pogreb dva dni kasneje v Ptujju. Vpis v mariborsko mrliško knjigo je bil opravljen naknadno.

Za konec pa še nekaj ilustrativnih drobcev, ki so ostali v spominu znancev Albina Mlakarja. Predvsem je bil čudak in samosvoji. Opazno so bile posledice vojne. Drugače pa je bil – po besedah sestre Erne – Albin najbolj slovensko narodno zaveden v vsej družini, čeprav so bili vsi narodno zavedni. Kljub temu pa je bolje pisal in govoril nemško kot slovensko (kar za ptujsko okolje ni nič čudnega). Imel je smisel za glasbo, sam je igral violino in čelo. Violino je imel tudi na fronti in je igral, ko mu je bilo do tega. Bil je družaben, galanten do žensk, rad je plesal, predvsem pa je bil odličen matematik.

Zelo jezljiv je bil zaradi bolezni iz vojne, posledice pa je čutila družina in okolica. Vzkipel je že zaradi malenkosti, kar si je zamislil, je moralo biti po njegovem. Nekoč je svojo sestro nagnal s puško in pištolo samo zato, ker je hotela, da ji vrne izposojeno Cankarjevo knjigo. Kot se spominja sestra Erna, je Albin Mlakar umrl zaradi ciroze jeter. Razlog ni bil alkohol, saj je pil zelo redko, tudi kadil ni. Že prej je imel slaboten želodec, v partizanih pa

si je nakopal še bolezen.

OPOMBE

1. Opis predvsem po literaturi iz zbirke Jakoba Ciglerja v Mariboru, ki se mu za pomoč pri nastajanju tega članka iskreno zahvaljujem. — 2. Več o tem: Avstro-Ogrska, Ruska-Srbska-Italijanska vojna, Ljubljana 1916, založil Anton Turk, str. 62-66; Koledar Mohorjeve družbe 1917, str. 158-159; Koledar Mohorjeve družbe 1918, str. 56-57. — 3. Več o o tem: Sonderbeilage zur Soldaten-Zeitung von 5. November 1916, Die Sprengung des Monte Cimone-Gipfels am 23. September 1916. — 4. O teh dogodkih je manj literature, delno predstavlja Franc Arnejc: Od Dnestra do Piave, Celovec 1970, str. 78-79. — 5. Ludwig Freiherrn von Vogelsang: Das steirische Infanterieregiment Nr. 47 im Weltkrieg, Graz 1932, str. 144. — 6. Ta strnjena podoba Mlakarjevega deleža je povzeta po službeni Ocenici za leto 1920, hrani jo personalna uprava Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo v Beogradu. Po tem dokumentu naj bi Mlakar odšel na italijansko bojišče šele februarja 1916 in ne že leta 1915, kot je bilo natisnjeno še med vojno. — 7. Mihael Karner: Ob prevratu v Celju, zbornik Boj za Maribor 1918-1919, Maribor 1988, str. 311. — 8. Otmar Pirkmaier: V Ptujju ob preobratu, zbornik Boj za Maribor 1918-1919, Maribor 1988, str. 407. — 9. Tako je zapisal v svojih spominih Janko Gačnik v besedilu, ki mu je dal naslov: Spomenica o generalu Maistru. Prepis tipkopisa je pri avtorju. Gačnik je razmišljal, da je Mlakar obžaloval neuspeh upora zato, ker je »od Avstrije pričakoval vse drugačna priznanja in napredovanja v vojaški službi kot od Jugoslavije. Zato je bil sovražno razpoložen tudi proti generalu Maistru«. Ker je v Gačnikovi spomenici več navedb, ki so nastale zgolj po občutku in kot posledica piščevih razmišljanj in pripisovanj brez dejstev, je potrebno tudi to trditev o Mlakarju vzeti s pridržkom. — 10. Službena Ocena za leto 1920, personalna uprava Zveznega sekretariata za ljudsko obrambo v Beogradu, fotokopija pri piscu. — 11. Pri tem se zahvaljujem Srečku Cerarju iz Ljubljane in Valentinu Kovaču iz Ljubljane, ki sta se oglasila po mojem poizvedovanju v TV15 in mi pomagala s podatki.

DOBRODELNOST V LJUBLJANI MED PRVO SVETOVNO VOJNO

VILMA BRODNIK

V času prve svetovne vojne in po njej so potekale v Ljubljani številne dobrodelne akcije, namenjene civilnemu prebivalstvu in v vojne dobrodelne namene. V tem članku so prikazani denarni darovi in darovi v naravi (npr. milo, živila,...), ki so jih različne ustanove in zasebniki nakazovali mestnemu magistratu v Ljubljani za podporo civilnega prebivalstva v okviru akcij za prehrano revnih slojev, za dnevna zavetišča za otroke ter za vdove in sirote padlih vojakov. Te akcije so namreč obsegale podporo in preskrbo revnejših slojev

ljubljskega civilnega prebivalstva, kot so bili brezposelni delavci in delavske družine z majhnimi dohodki, ter revnejših žena in otrok mobiliziranih in padlih vojakov. Preskrba teh slojev z živili pa je bila ena najpomembnejših in najodgovornejših nalog mestne aprovizacije. Seveda je mestna blagajna izročala prispela denarna darila za vdove in sirote vojakov vojaški upravi, ki jih je razdeljevala med pomoči najpotrebnejše družine padlih vojakov, vendar so bili ti darovi namenjeni podpori civilnega prebivalstva. Kot je razvidno iz sezna-